

Шовковий В. М.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕНТАЛЬНО-КОГНІТИВНИЙ ІНТЕРЦИКЛ НАВЧАННЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті визначено принципи організації навчання давньогрецької мови в ментально-когнітивному інтерциклі; розроблено методичні прийоми формування професійних компетенцій в означеному інтерциклі.

Ключові слова: *мовленнєва компетенція в читанні, текст, аналіз, принципи навчання.*

В статье определено принципы организации обучения древнегреческому языку в ментально-когнитивном интрецикле; разработано методические приемы формирования профессиональных компетенций в определенном интерцикле.

Ключевые слова: *речевая компетенция в чтении, текст, анализ, принципы обучения.*

The article sets out the principles of training the Greek language in the mental-cognitive intersikle; developed methodological techniques of formation of professional competence.

Keywords: *competence in reading, text, analysis, principles of studies.*

Однією з головних цілей підготовки перекладачів є їх включення до вербально-семантичного рівня інофонної мовної особистості, тобто передбачає формування вторинної мовної свідомості та вторинної когнітивної свідомості [1, с. 69]. Навчання в руслі раціоналістичної теорії розуміння, когнітивної теорії навчання мов, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики потребує формування уявлень про мовну картину світу на основі лексичного та граматичного матеріалу, оскільки мислення, світогляд студента повинен максимально наближуватися до того мікросвіту, в якому жив давній грек, до тих мисленневих категорій, якими він оперував. Ця проблема не набула широкої розробки у вітчизняній лінгводидактиці, зокрема, не розроблені методичні прийоми формування уявлень про мовну та світоглядну картини світу носіїв мов, що вивчаються. Немає спеціальних досліджень і в галузі навчання давньогрецької мови, що робить нашу публікацію **актуальною** та своєчасною.

Метою статті є розробити методичні засади організації ментально-когнітивного інтерциклу навчання давньогрецької мови. Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення таких *завдань*: визначити принципи організації навчання давньогрецької мови в ментально-когнітивному

інтерциклі; розробити методичні прийоми формування професійних компетенцій в означеному інтерциклі.

Структурна модель навчання давньогрецької мови студентів-філологів складеться з двох фаз – дотекстової, на якій формування знань, навичок та вмінь проходить два цикли – формально-структурний та функціонально-семантичний, а також ментально-когнітивний інтерцикл; та текстової, яка включає читацько-інтерпретаційний цикл та ментально-когнітивний інтерцикл [2].

Основною метою ментально-когнітивного інтерциклу є формування у студентів уявлень про національно-мовну та ментально-когнітивну картини світу давніх греків: уявлень про специфіку відображення мовної та ментально-когнітивної картин світу давніх греків у граматичній підсистемі мові; умінь сприйняття та розуміння глибинних граматичних структур; уявлень про специфіку відображення мовної та ментально-когнітивної картин світу давніх греків у лексиці; умінь сприйняття та розуміння лексики з культурною конотацією, зокрема лінгвокультурем; уявлень про відображення світогляду в національно-мовній картині світу давніх греків. Ментально-когнітивний інтерцикл реалізується окремими мікроблоками, які будуть, свого роду, узагальненнями до вивчення граматичного, лексичного та соціокультурного матеріалу: після вивчення окремих розділів граматичного матеріалу, певних груп лексики, пластів соціокультурної інформації необхідно перейти до ментально-когнітивних її узагальнень.

Робота над формуванням уявлень про мовну та світоглядну картину світу давніх греків ми визначаємо пріоритетною задачею у підготовці їх до адекватної рецепції давньогрецької мови та культури, яка потребує спеціально організованих вправ та завдань. Вирішення цієї проблеми передбачає перманентної цілеспрямованої роботи, яка буде організована в окремий ментально-когнітивний інтерцикл.

Організація ментально-когнітивного інтерциклу здійснюється на основі принципів свідомості (виконання вправ проблемного характеру, яке передбачається під час цього циклу, передбачає усвідомлення навчального матеріалу); науковості (результати виконання вправ проблемного характеру повинні бути науково обґрунтованими, відповідати сучасним уявленням про лінгвістику як науку, а також розширювати наукові знання з класичних мов); системності та послідовності (вправи проблемного характеру виконуються після певних тематичних розділів і є, свого роду, узагальненнями та доповненнями); активності (усі вправи виконуються студентами, учитель лише коригує та доповнює відповіді студентів); наочності (усі припущення та висновки, які роблять студенти, мають підтверджуватися мовним матеріалом); функціональності (усі вправи спрямовані на характеристику функціональної семанти-

ки лексичних та граматичних одиниць); домінуючої ролі вправ (завдання ментально-когнітивного інтерциклу досягаються у процесі виконання комплексу спеціально розроблених проблемних вправ); урахування рідної мови (в основі проблемних вправ лежить контрастивний опис функціональної семантики лексичних і граматичних одиниць давньогрецької мови, порівняно з українською); диференційованого й інтегрованого навчання мовних аспектів (кожна вправа передбачає аналіз або граматичного, або лексичного матеріалу давньогрецької мови, однак усі вправи переслідують єдину мету – формування уявлень про мовну та ментально-когнітивну картини світу давніх греків). Формування уявлень про мовну та ментально-когнітивну картини світу передбачає розробку методичних прийомів навчання. Референціями національномовного та категоріально-світоглядного колориту є окремі лексичні одиниці, вільні та стійкі словосполучення, граматичні форми, синтаксичні конструкції, речення. Саме ці одиниці і стануть предметом навчання.

Вивчення конотативної лексики створює можливість для формування уявлень про мовну та ментально-когнітивну картини світу давніх греків на матеріалі лексики. Навчання лексики в руслі раціоналістичної теорії розуміння потребує формування тезауруса I, який, за визначенням І. Халєєвої, сягає мовної картини світу і пов'язаний з асоціативно-вербальною сіткою мови, та тезауруса II, який співвідноситься зі знанням про світ (що не завжди знаходять кореляцію у словниковому фонді мови) і який формує когнітивну свідомість і тим самим загальну картину світу на рівні концептуальної системи, зокрема як системи пресупозицій та імплікацій [1, с. 76]. Якщо в лексиці культурно-маркований компонент певною мірою впливає на поверхню, експлікується у лексичному значенні слова, часто подається у словнику, то в граматиці він характеризується імпліцитністю, надзвичайно високою абстрактністю, хаотичною прив'язаністю до формальних засобів вираження. Тому граматична модель світу не може залишатися поза увагою і потребує також спеціально розробленої системи вправ та завдань. Тому для формування уявлень про мовну картину світу давніх греків пропонуємо комплекс мовних логічних вправ та завдань на характеристику функцій граматичних форм та семантики лексичних одиниць мовою примітивів, ментально-когнітивних уявлень давніх греків, на встановлення специфіки відношень людини з оточуючим світом за допомогою аналізу мовних засобів, на встановлення умотивованості вживання тих чи інших форм. На дотекстовій фазі навчання давньогрецької мови пропонуємо такі вправи.

Вправа. *Охарактеризуйте функцію виділеної мовної форми мовою примітивів, порівняйте її вираження в українській мові (це стосується насамперед категорій відмінка, часу, стану, способу, модальності).*

Вправа. На прикладі форм категорії збірності в давньогрецькій мові охарактеризуйте особливості уявлення давніх греків про розчленованість/нерозчленованість предметів навколишньої дійсності.

Вправа. На прикладі форм категорії числа в давньогрецькій мові охарактеризуйте особливості уявлення давніх греків про одиничність/множинність предметів, понять, явищ навколишньої дійсності.

Вправа. На прикладі різних способів узгодження підмета та присудка у давньогрецькій мові визначте специфіку співвіднесення дії та суб'єкта, кількох суб'єктів між собою.

Вправа. На прикладі градуйованих форм прикметників та прислівників давньогрецької мови визначте специфіку уявлень про інтенсивність вияву ознаки предметів об'єктивної реальності у свідомості давніх греків.

Вправа. Опишіть основні функції давньогрецького генетива, датива, акузатива мовою семантичних примітивів.

Вправа. Опишіть основні функції давньогрецького презенса, (імперфекта, аориста, перфекта, футурума, плюсквамперфекта) мовою семантичних примітивів.

Вправа. На матеріалі дієслівних форм часу давньогрецької мови, а також лексичних одиниць охарактеризуйте категоріально-світоглядне уявлення давніх греків про часовий континуум.

Вправа. Визначте усі можливі відтінки лексичного значення поданих багатозначних слів, виведіть основні їх значення мовою примітивів: ἄθυμος – бездухий, несміливий, смутний, негнівний, безпристрасний, ἀνάγκη – необхідність, потреба, нужда, неволя, насилля, рок, доля, лихо, окупи, катування; βάθος – глибина, іноді висота, довжина, прірва.

Вправа. Охарактеризуйте особливості сприйняття та інтерпретації образу світу давніх греків на матеріалі поданих слів та словосполучень: αἷμα – кров, кровні родинні зв'язки, вбивство; ἀφαιρῶ – очищати гріх, приносити очисну жертву; βάθος – глибина, іноді висота, довжина, прірва; γαργαλίζω – лоскотати, роздратовувати; δριμύς – пронизливий, гострий, гіркий (смак), запальний, сильний; жаркий, гарячий, пристрасний, хитрий, кмітливий.

Вправа. Визначте символічність міфологічних постатей у мовній свідомості давніх греків на матеріалі поданих слів: ἀβάκχευτος – позбавлений вакхічного захвату, сумний; ἀγανὰ βέλεα – короткі стріли Аполлона та Артеміди, оскільки їм приписували безболісну смерть; αἰγίοχος – той, хто тримає щит (епітет Зевса).

Вправа. Спробуйте змодельовати уявлення давніх греків про людські почуття на матеріалі поданих слів (словосполучень): ἀβελτερία – глухість, тупість; ἄγη – здивування, захоплення; заздрість; ἀκάριοις – той, що не має серця, боязкий, лякливий. На скільки, на вашу думку, сумісні

поняття, що об'єднуються в у давньогрецьких словах, в україномовній свідомості та етноментальній культурі?

Вправа. Охарактеризуйте образ хорошого у мовній свідомості давніх греків, охарактеризуйте, наскільки він відповідає україномовній свідомості: ἀγαθός – хороший (у фізичному і моральному відношенні).

Вправа. Виконайте етимологічний аналіз поданих слів, визначте стереотипи у мовній свідомості давніх греків: ἀδελφή, – сестра, ἀδελφιδή – племінниця, ἀδελφός – рідний брат; γείτων – сусід.

Вправа. Визначте культурну обумовленість семантики поданих слів: ἄδω – співати, оспівувати, прославляти; ἄρτος – хліб, особливо пшеничний; ἀντοπιρίτης – простий пшеничний хліб із грубої муки.

Вправа. У поданих реченнях визначте слова, вжиті у переносному значенні. Спробуйте встановити ступінь інтенсивності процесу метафоризації (стерта, напівстерта, образно-художня метафора).

Вправа. Охарактеризуйте образи серця та печінки як осередків почуттів у давніх греків, проведіть паралелі з українською мовою: ἀκήριος – без серця, не живий, мертвий, боязкий, малодушний; неушкоджений; ἀκάρδιος – той, що не має серця, боязкий, лякливий; δέδηγμαί τήν καρδίαν я засмучений в душі, δεδαίγμενον ἦτορ розтерзане, замучене серце, ἐδαίζετο θύμος душа терзалась.

Вправа. Визначте семантику поданих слів, з'ясуйте культурно-побутову обумовленість існування у давньогрецькій мові такої лексико-семантичної групи: ἄκατος, ἀντεμβιάζω, γαυλός, γόμος. Спробуйте спрогнозувати, у якій галузі народного господарства давніх греків можливе таке розмаїття понять.

Вправа. На прикладі звуконаслідувальних слів зробіть спробу визначте особливості сенсорно-рецептивного компоненту мовної картини світу.

Вправа. Визначте переносні значення поданих назв тварин, визначте їх символічність у мовній картині світу давніх греків: ἀλώπηξ, κύων, ἄμιππος, ἀποταυρόω, δορκάς.

Вправа. Наведіть приклади слів у давньогрецькій мові, які перекладаються українською мовою словосполученнями чи реченнями; проілюструйте на цих прикладах відмінності в інтегративності та диференційованості сприйняття образу світу давніми греками та сучасними українцями.

Вправа. На прикладі назв кольорів та їх відтінків визначте специфіку відео-рецепторної сфери мовної картини світу давніх греків: ἀργηστής, ἀρούς – білий, блискучий.

Вправа. Охарактеризуйте особливості відтворення у мовній свідомості членів родини, свояцтва на матеріалі поданих слів: γαμβρός – кожен, хто поріднився через шлюб: зять, чоловік дочки, чоловік сестри,

брат жінки або шурин, іноді тесть, свекор, ἀδελφή – сестра, ἀδελφιδή – племінниця, ἀυτοκασίγνητος, ἀυταδελφός – рідний брат, γαμέω – одружуватися, виходити заміж, видавати заміж, γάμος – весілля і шлюб.

Пропоновані типи вправ можна виконувати уже з перших занять формально-структурного циклу навчання давньогрецької мови, коли студенти зустрічаються з лексичними одиницями, фразеологізмами, окремими граматичними формами, конструкціями, які відображають мовну картину світу. Однак у цьому циклі робота з формування уявлень про мовну картину світу буде спорадичною і полягатиме найчастіше у вибірковому коментуванні лінгвокультурам. Систематична ж робота має розпочатися у функціонально-семантичному циклі. Розроблені вправи та завдання під час цього циклу можуть подаватися як ізольовано, так і в комплексі з завданнями на читання, переклад, інтерпретацію речень та текстів.

Основними способами виконання можуть бути такі:

- за участю викладача: самостійні/під керівництвом викладача;
- за місцем виконання: аудиторні/позааудиторні;
- за використанням допоміжної літератури: з використанням словника, з використанням довідникової літератури;
- за характером відповіді: спонтанна відповідь/розгорнуте пояснення, тлумачення.

Ментально-когнітивний інтерцикл характеризується перманентністю та повторюваністю, тому під час текстової фази продовжується реалізація цілей, поставлених перед означеним інтерциклом попередньої фази. Організація ментально-когнітивного інтерциклу здійснюється на основі принципів свідомості; науковості; системності та послідовності; активності; наочності; функціональності; домінуючої ролі вправ; урахування рідної мови; диференційованого й інтегрованого навчання мовних аспектів.

У цій фазі продовжуємо формувати уявлення про національно-мовну та ментально-когнітивну картини світу давніх греків на матеріалі лексичного та граматичного матеріалу за допомогою комплексу мовних логічних вправ та завдань на характеристику функцій граматичних форм та семантики лексичних одиниць мовою примітивів, ментально-когнітивних уявлень давніх греків, на встановлення специфіки відношень людини з оточуючим світом за допомогою аналізу мовних засобів, на встановлення умотивованості вживання тих чи інших форм. Ці вправи сприяють узагальненню, повторенню навчального матеріалу, мають проблемний характер і дозволяють розвивати творче мислення.

Вправа. *На матеріалі форм категорії способу давньогрецької мови охарактеризуйте категоріально-світоглядне уявлення давніх греків про ірреальне/потенціальне.*

Вправа. На матеріалі давньогрецьких прийменників охарактеризуйте категоріально-світоглядне уявлення давніх греків про простір та час.

Вправа. На матеріалі давньогрецьких прийменників визначте умовиводаність набуття ними логічних значень (не часових і просторових).

Вправа. Опишіть семантику давньогрецьких прийменників мовою примітивів. Знайдіть “примітивні” відповідники в українській мові, порівняйте формальні засоби вираження.

Вправа. У поданому реченні вмотивуйте вживання форм оптатива та кон'юнктива. τὴν δὲ Ἑλληνικὴν δύναμιν ἤθροισεν ὡς μάλιστα ἐδύνατο ἐπικρῦπτόμενος, ὅπως ὅτι ἀπαρασκευότατον λάβοι βασιλέα. τὰ δὲ ἠρπασμένα ἀνδράποδα, ἣ που ἐντυγχάνωσιν, ἀπολαμβάνειν.

Вправа. У поданому реченні поставте слово в правильну відмінкову форму. Вмотивуйте вживання саме такої форми. ἐπεὶ δὲ ὑμεῖς οὐ βούλεσθε συμπορεύεσθαι, ἀνάγκη δὴ μοι ἡ ὑμᾶς προδόντα τῇ Κύρου (φιλία) χρῆσθαι ἡ πρὸς ἐκείνον ψευσάμενον μέθ' ὑμῶν εἶναι.

Вправа. Поясніть причини вживання різних способових форм у системі давньогрецького таксису.

Вправа. На прикладі форм депонентних дієслів охарактеризуйте інтерактивність людини у відомості давніх греків. Порівняйте з українською мовою.

Вправа. На прикладі окремих слів покажіть специфіку відображення матеріального навколишнього світу у свідомості давніх греків: γαμφῆλαι, – щелепи, дзьоб; δάνειον, δάνεισμα – гроші дані або взяті в позику (не розводиться поняття).

Вправа. На прикладі окремих слів покажіть міфологізованість ментальної свідомості давніх греків: δαιμονία – перебувати у владі злого божества; біснуватися, божеволіти, τοὶ δαίμονα δώσω – пошлю тобі зле божество, віддам тебе смерті; δέϊμος – страх, жах (як одухотворена істота, слуга і колісниця бога війни).

Вправа. Визначте манери поведінки, міміку, жестикуляцію давніх греків, зіставте їх з аналогічними в українців: δακτυλόδεικτός – на кого показують пальцем (знаменитий, щасливий) в українців показування пальцем сприймається негативно, це знак поганої слави (на нього всі показують пальцем, тобто знають його вади і погані справи); δεξιόμα – давати комусь праву руку, брати чийось праву руку; вітатися, прощатися з кимось (як і в українців).

Вправа. На матеріалі лексики покажіть уявлення про суспільні та людські стосунки давніх греків: δάμαρ – дружина, жінка (від δαμάζω – приручати, підчиняти (чоловікові)).

Вправа. Охарактеризуйте уявлення про час давніх греків на матеріалі лексики: δέϊπνον – обід (в гомерівські часи – опівдні, пізніше – під вечір).

Вправа. Охарактеризуйте образи-символи міфологічних постатей у

мовній картині світу давніх греків: εἰς Ἀΐδαο, κατὰ γῆς δύναι – зійти в дім Аїду, під землю (померти).

Вправа. Розтлумачте подані еліптичні конструкції, охарактеризуйте на їх прикладі специфіку світобачення давніх греків: ἐσόμενοι οἱ – нащадки, οἱ οὐκ ὄντες – померлі; ὄντα τὰ – існуюче; предмети; майно; ὄν τὸ – існуюче, дійсність, правда; ἐμοὶ οἱ – мої (родичі, домашні, прихильники); τὸ ἐμόν, τὰ ἐμά – моє (справа, інтереси, користь майно, іноді у множині – діти).

Вправа. Охарактеризуйте уявлення давніх греків про рух на лексичному матеріалі: ἐμβιβάζω – вводити; ἐμβιβάζω εἰς πλοῖον саджати на корабель (у грецькій мовній картині світу цей процес асоціюється із заведенням, а не саджанням), ἐμβαίνω – вступати, входить.

Вправа. Визначте специфіку цифрової символіки у давніх греків, проведіть паралель з українською: ενδεκάκλινοσ – той, що має 11 лож або соф; об’ємний, ἐννεάβοιοσ – той, що коштує 9 біків.

Вправа. Охарактеризуйте особливості бачення природного середовища давніми греками, порівняйте з українцями (на матеріалі лексики).

Вправа. Дайте характеристику соціокультурним фонам лексем, які входять у подані паремії: τὸν αὐτὸν ἔρανον ἀποδοῦναι τιμῆ – відплатити тією ж монетою.

Вправа. Визначте культурно-специфічний компонент у семантиці кожного слова в поданих виразах: κείνοσ δεῖν’ ἐπερρώσθη λέγειν – вони насмілилися погрожувати, τὸ ἐπίφθονον λαμβάνειν – наклакати на себе ненависть.

Вправа. Визначте культурно-специфічний компонент поданих слів, перекладіть їх, дайте історико-культурологічний коментар: ἐποπτεία – споглядання (так називалась найвища міра посвяти в елевзинських таїнствах), η ἐπώδοσ – епод (частина ліричного вірша, яка слідувала за строфою і антистрофою, завершення пісні).

Вправа. Визначте культурно-специфічний компонент поданих словосполучень, перекладіть їх, дайте історико-культурологічне тлумачення: ἄρχων ἐπώνυμοσ – перший із дев’яти архонтів Афінських, іменем якого позначався рік, ἔρημοσ δίκη – заочне рішення, ухвалене судом в тому випадку, коли відповідач не з’явився в суд без законної причини.

Вправа. Визначте лексичні значення поданих багатозначних слів, з’ясуйте денотативну вмотивованість спільного їх референта, порівняйте семи цих слів в українській мові: ἐσπέρα – вечір, захід; τὸ θεόθεν – божжа воля, божжа кара.

Вправа. Охарактеризуйте концепти “любові, свободи, справедливості та інші” у давніх греків. Порівняйте їх з українськими аналогами.

Формування інтерпретаційних умінь супроводжується удосконаленням лексичних, граматичних навичок, перекладацьких умінь, формуван-

ням соціокультурних знань та вмінь, а також формуванням уявлень про мовну та ментально-когнітивну картини світу давніх греків.

Отже, ментально-когнітивний інтерцикл передбачає формування уявлень про ментально-когнітивну та мовну картини світу давніх греків з допомогою комплексу мовних логічних вправ та завдань на характеристику функцій граматичних форм та семантики лексичних одиниць мовою примітивів, ментально-когнітивних уявлень давніх греків, на встановлення специфіки відношень людини з оточуючим світом за допомогою аналізу мовних засобів, на встановлення умотивованості вживання тих чи інших форм. Розроблені нами методичні засади організації навчання в ментально-когнітивному інтерциклі створюють перспективи для розробки методичних засад формування інтерпретаційних умінь.

Література:

1. Халеева И. И. Основы теории обучения понимания иноязычной речи. – М.: Высшая школа, 1989. – 238 с.
2. Шовковий В. М. Структурна модель навчання філологів-давньоелліністів // Вища освіта України – Додаток 3 (т. 7) – 2007 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти” – С. 355–363.